

Archief 2021 - I

Mededelingen van

het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen

De verdwenen schatten van Axel. Of de geschiedenis van de handschriften- collectie van de familie Van Hoorebeke uit Gent en die van de kroniek van Jacob de Hondt uit Axel in het bijzonder.

JAN VAN LOO

Inleiding

De *Kroniek van Axel* is de benaming in de wandelgangen van het artikel van A. de Mul in het jaarboek 1939-1940 van de Oudheidkundige Kring 'De Vier Ambachten'.¹ Het handschrift waaruit De Mul zijn gegevens putte, is echter niet een kroniek van Axel, maar *Jacop de Hont's Cronijcke, Beginnende in 't jaer 621, en Eyndigende in 't jaer 1525*,² mogelijk geschreven in navolging van en gebaseerd op de *Excellente Cronijcke van Vlaenderen*. Jacob de Hondt schreef dan ook niet uitsluitend over Axel, maar tevens over de geschiedenis van de Vlaamse graven. De Mul beperkte zich uitsluitend tot de gegevens met betrekking tot Axel.

Hoewel het originele handschrift van Jacob de Hondt in dit artikel centraal staat, is het tevens de grote afwezige: de huidige verblijfplaats van *Jacop de Hont's Cronijcke* is niet bekend. Het manuscript van 250 folia is nooit volledig uitgegeven en heden ten dage beschikken we slechts over een beperkt aantal verspreide publicaties, waarbij de auteurs een keuze maakten uit de geboden informatie.

-
- 1 A. de Mul, 'Kroniek van Axel en omgeving tot 1525 in uittreksels uit een handschrift van Jacob de Hont. Met een inleiding en aantekeningen uitgegeven door A. de Mul en met een vertaling der Latijnsche fragmenten door B.A.Th.M. Truffino.' In: *Jaarboek Oudheidkundige Kring 'De Vier Ambachten'*, 1939-1940, 36. Steeds vermeld als *De Kroniek van Axel*.
 - 2 Het originele handschrift wordt weergegeven als *Jacop de Hont's Cronijcke*. Het telt 250 folia; elk folio heeft een voorzijde (recto) en een achterzijde (verso).

De auteurs die in dit artikel aan de orde komen, zijn: Napoléon de Pauw (1914), Leonard Willems (1920) en A. de Mul (1939-1940). Relevante onderzoekers zijn: Willem de Vreese (1911) en Jozef Lenoir (1961), terwijl R. Jansen-Sieben (1989) en Herman Brinkman (2000) gebruik maken van de publicatie van De Pauw.³ Allen vermelden steeds het folionummer van het originele manuscript. Bij elkaar leveren de auteurs een resultaat dat nieuwsgierig maakt naar de overige inhoud van *Jacop de Hont's Cronijcke*.

Het handschrift is bovendien van belang voor de geschiedenis van de *Excellente Cronijcke van Vlaenderen*. Met name de vraag welke plaats *Jacop de Hont's Cronijcke* inneemt te midden van de overgeleverde handschriften van de *Excellente Cronijcke*. Deze vraag is des te belangwekkender, omdat Jacob de Hondt in zijn kroniek meer dan eens schrijft over een kroniek van een voorganger, de priester Anthonius Stalin, van wie hij de nodige gegevens heeft overgenomen.

De geschiedenis van het handschrift begint in de periode 1510-1525 als Jacob de Hondt zijn kroniek schrijft. Pas 325 jaar later is er weer enig houvast. Leopold Warnkönig publiceert dan een lijst met handschriften uit Axel,⁴ die in 1835 in het bezit waren gekomen van Jean-François van Hoorebeke (1779-1835). Deze lijst bevat maar liefst een twintigtal omschrijvingen van archivalia uit Axel, door ons beschouwd als de verdwenen schatten van Axel. Overigens staat *Jacop de Hont's Cronijcke* in deze lijst niet als zodanig vermeld. Vanaf 1835 worden *Jacop de Hont's Cronijcke* en de familie Van Hoorebeke in deze bijdrage op de voet gevolgd met op de achtergrond steeds aandacht voor de Axelse archivalia. De aanpak is chronologisch terwijl de kopjes duidelijk maken om wie of wat het gaat.

De centrale vragen rond *Jacop de Hont's Cronijcke* zijn vragen als: wie was deze Jacob de Hondt en wat behandelde hij zoal in zijn 'persoonlijke' kroniek? Welke zijn de schatten van Axel, bestaan ze misschien nog en vooral: wat is de rol van de familie Van Hoorebeke uit Gent in de geschiedenis van dit manuscript en de archivalia uit Axel?

Jacob de Hondt (1487-ca. 1526)

Bij het gebruik van de familienaam van Jacob de Hondt worden verschillende schrijfwijzen gehanteerd: Hond, Hont en Hondt of in het Latijn: Canis. Hier wordt gekozen voor 'Hondt' naar zijn vader Michiel de Hondt. Bij Jacobs inschrij-

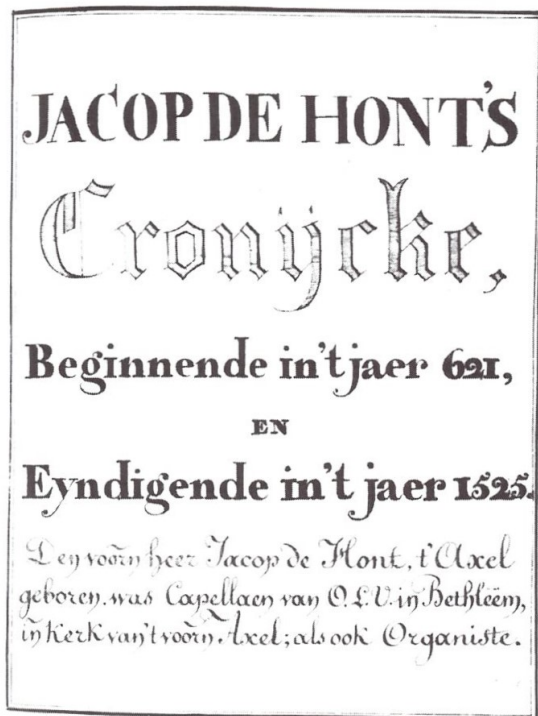
³ In Bijlage I staan de publicaties overzichtelijk bij elkaar.

⁴ Leopold August Warnkönig, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305*, deel 2, 2^e afdeling. Tübingen 1837, 139.

ving als priester staat namelijk geschreven: *Jacobus Michelis de Hondt de Accella* (Jacob Michiels de Hondt van Axel). Zelf gebruikte hij deze schrijfwijze ook diverse malen in zijn kroniek (bijvoorbeeld op folio 208 verso⁵). Zijn priesterwijding vond plaats op 16 februari 1510.⁶ Ter viering van zijn eerste mis presenteerde de stad hem drie kannen wijn.⁷

In 1511 werd hij de opvolger van Jan Pierins, de organist van de parochiekerk. Jacob vervulde vanaf die tijd deze functie zeker tot 1525.⁸ Daarnaast was hij kapeiaan van het altaar van Onze Lieve Vrouw in Bethlehem in de parochiekerk van Axel.⁹ In 1521 werd hij benoemd tot ontvanger van de kerk¹⁰ die gewijd was aan Sint Pieter.

Zijn kennis als organist werd in 1516 door de stad Axel benut bij de aanschaf van vier *weckerclouxkins* (klokken om een carillon samen te stellen). Samen met

Titelpagina (vermoedelijk uit de 19^e eeuw) van *Jacop de Hont's Cronijcke*.

5 De Mul, *De Kroniek van Axel*, 119 (*Jacop de Hont's Cronijcke*, folio 208verso).

6 Brom, G., 'Naamlijst der priesters, die in het bisdom Utrecht gewijd zijn van 1505 tot 1518.' In: *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, jrg. 23 (1896), 431.

7 Zeeuws Archief, Stadsarchief Axel, 603 J 126 b, Stadsrekeningen 1502-1512; 07 1509-1510, f. 20v.

8 Gedurende al die jaren (1511-1525) staat hij genoemd in de stadsrekeningen van Axel in de rubriek 'pensioenen' met de post van een jaarlijkse wedde van 12 pond Parisis.

9 Titelpagina *Jacop de Hont's Cronijcke*.

10 De Mul, *De Kroniek van Axel*, 40 (*Jacop de Hont's Cronijcke*, folio 213verso).

burgemeester Jacob Masureel en kapelaan Pieter Buelbier bezocht Jacob de Hondt Brugge om daar zangmeesters te raadplegen en de klokkengieter Dieric Rooze. Deze mocht uiteindelijk de bij elkaar 400 pond wegende klokken leveren voor de prijs van 27 pond en 12 schellingen Parisis.¹¹ In 1518 werd opnieuw gebruik gemaakt van De Hondts expertise om in gezelschap van de beiaardier van de kerk, Cornelis Olivierssone, opnieuw een aantal klokken te bestellen:

Int zelve jaer (1518) bestede Arendt de Windt, kerckmeestere, ende heer Jan Lauwaert, clerck vander kercke van Axele, te makene te Mechelen tot Meester Joris vier nyeu clocken “ré, mi, fa, sol”, ende waren besteidt in Axele ten huuse van Christoffels de Molenare, ten bijzijne van heer Jacop de Hondt, orghelare, ende Cornelis Olivierssone, bayaerder van derzelve kerken; ende waren ghelevert int jaer 1519 in October.¹²

Op 26 oktober 1516 was De Hondt in Brussel om het negentiende kapittel van de Orde van het Gulden Vlies ter ere van Karel V bij te wonen. Hij geeft een nauwgezet verslag van deze dag in een lang gedicht. In het jaar 1517 is er een aanbesteding voor het maken van een tabernakel (altaarkast, bewaarplaats van het allerheiligste) van het gilde van Sente Barbele (Sinte Barbara), waarvan Jacob de Hondt de deken was.¹³ Het is niet bekend welk ambt of welke institutie het gilde van St. Barbara vertegenwoordigde. Zeker is wel dat het niet een rederijkersgilde was, zoals Leonard Willems ten onrechte veronderstelt in zijn brochure uit 1920.¹⁴ In Axel heeft namelijk nooit een rederijkersgilde met die naam bestaan.¹⁵ Bovendien is uit niets gebleken dat Jacob de Hondt een rederijker was, wat overigens wel voor de hand had gelegen gezien zijn gedichten in *Jacop de Hont's Cronijcke*, die geheel in de stijl van de rederijkerstraditie passen, maar ook wegens zijn functie als organist. Zo was zijn voorganger Jan Pierins prins geweest van de Axelse rederijkerskamer Sint Ontcommere¹⁶ en zijn opvolger Quirien Brant werkte nauw

11 Zeeuws Archief, Stadsarchief Axel, 604 J 127, Stadsrekeningen 1513-1529; 04 1515-1516, ff. 17rv, 18r, 20rv.

12 De Mul, *De Kroniek van Axel*, 119 (*Jacop de Hont's Cronijcke*, folio 208verso).

13 Ibidem (*Jacop de Hont's Cronijcke*, folio 208recto).

14 Leonard Willems, *De Axelsche Rederijkersgilde van Sinte-Barbara en haar Deken Jacob de Hondt (1487-1529)*. Gent 1920, 8.

15 <https://rederijkerszeeland.wordpress.com/zeeuws-vlaanderen/axel/> Geraadpleegd op 11 september 2021.

16 Zeeuws Archief, Stadsarchief Axel, 603 J 126 b, Stadsrekeningen 1502-1512; 03 1505-1506, f. 28v.

samen met de rederijkers tijdens werkzaamheden ten behoeve van de stedelijke processies.¹⁷

Na 1526 staat Jacob de Hondt niet langer vermeld in de stadsrekeningen van Axel, waarschijnlijk omdat hij overleden was. De belangwekkendste vraag is nu: Wie ontfermde zich na zijn dood over *Jacop de Hont's Cronijcke*?

Jacop de Hont's voorganger Anthonius Stalin

Het schrijven van een manuscript van deze omvang met een dergelijke inhoud kan op z'n minst uitzonderlijk genoemd worden, zeker aan het begin van de zestiende eeuw en bovenal bijzonder vanwege een kapelaan-organist als auteur in een plaats als Axel. Hoe kwam Jacob de Hondt op zo'n idee en waar haalde hij zijn informatie vandaan? Die vraag geldt zowel de gegevens over de geschiedenis van Vlaanderen als de lokale gebeurtenissen in Axel. En waar had hij zijn kennis opgedaan voor het schrijven van gedichten? Gelukkig gunt De Hondt zelf de lezer zo nu en dan een inkijkje in zijn bronnen.

Om te beginnen vermeldt Jacob de Hondt in zijn inleiding dat hij gegevens verzamelde over de periode 1510-1529 om die te gebruiken voor zijn kroniek. Gezien deze aankondiging is het op z'n minst merkwaardig te noemen dat *Jacop de Hont's Cronijcke* niet verder gaat dan het jaar 1525.

Een persoon die herhaaldelijk als bron aangewezen wordt in *Jacop de Hont's Cronijcke*, is Anthonius Stalin, pastoor te Axel van ca. 1430 tot ca. 1475,¹⁸ een halve eeuw eerder dus dan het priesterschap en het schrijverschap van Jacob de Hondt. Het belang van Stalin is vooral gelegen in het feit dat ook hij een kroniek heeft geschreven en naar alle waarschijnlijkheid heeft De Hondt daarover kunnen beschikken. Op folio 128verso schrijft hij namelijk: "Dominus Anthonius Stalin sic scribit in *sua cronica* ... ('Zo schrijft de heer Anthonius Stalin in zijn kroniek ...')." Mogelijk was dat een soortgelijke kroniek als die van De Hondt: een geschiedschrijving van de graven van Vlaanderen, doorspekt met lokale weetjes. De Hondt verstrekt namelijk erg veel informatie over Axel uit de vijftiende eeuw, ook informatie die hij nooit uit eigen waarneming kan hebben opgedaan. Bovendien nam hij gedichten over van Stalin.

Een andere met regelmaat terugkerende bron is – als bijna vanzelfsprekend – de Bijbel, maar daarnaast worden ook klassieke auteurs, filosofen en kerkvaders

17 Zeeuws Archief, Stadsarchief Axel, 605 J 128, Stadsrekeningen 1531-1537; 02 1532-1533, f. 32v.

18 P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 6. Leiden 1924, 1260.

aangehaald. Het blijft de vraag of De Hondt die auteurs zelf heeft gelezen of dat zij ook uit het werk van Stalin overgenomen zijn, dan wel uit andere bronnen. Daar zullen we waarschijnlijk nooit achter komen. Voor Stalin geldt overigens dezelfde vraag als bij De Hondt: Waar haalde hij zijn informatie vandaan?

De lijst van Leopold Warnkönig

Nu volgt er een enorme sprong in de tijd. Leopold August Warnkönig verrichtte in de eerste helft van de negentiende eeuw onderzoek naar de Vlaamse staats- en rechtsgeschiedenis tot het jaar 1305. Bij zijn onderzoek in het archief van Axel ondervond hij de tegenslag dat er weinig bruikbare archivalia voorhanden waren. De oorzaak werd hem duidelijk toen ene meneer ‘Van Hoerebeke’ († 1835) hem liet weten dat hij handschriften afkomstig uit Axel in zijn bezit had.¹⁹ Voor de lezer blijft het onduidelijk of hij die van het archief van Axel gekregen heeft dan wel ervoor heeft betaald (er staat: *erhalten*). Hoe dan ook Warnkönig heeft er niet over kunnen beschikken voor zijn onderzoek.

Na deze mededeling volgt de opsomming van een twintigtal beschrijvingen van de desbetreffende handschriften en oorkonden uit het archief van Axel. Kennelijk had Van Hoorebeke Warnkönig een lijst overhandigd. Enkele opvallende titels uit de lijst, die de geschiedenis van Axel betreffen,²⁰ zijn:

Eine Chronik von Flandern aus dem fünfzehnten Jahrhundert in flamändischer Sprache, geschrieben auf Pergament.

De genoemde kroniek zal de *Excellente Cronijcke van Vlaenderen* zijn en mogelijk een exemplaar dat de jaren vanaf 621 (tot 1467) behandelt, want het is zeker niet ondenkbaar dat Jacob de Hondt – die met hetzelfde jaar 621 aanvangt – dit exemplaar heeft kunnen raadplegen.

Van de *Excellente Cronijcke* bestaan Brugse en Gentse varianten. De ene variant beschrijft de gebeurtenissen vanuit de Brugse optiek, terwijl de andere opteert voor de Gentse visie. De Brugse beginnen alle met het jaar 621; er is slechts één Gentse variant bekend, die met dat jaar aanvangt. Het ligt dan ook voor de hand om aan te nemen dat het geschiedgedeelte bij Jacob de Hondt gebaseerd zal zijn op de Brugse kijk van zaken.

19 Leopold August Warnkönig, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305*, deel 2, 2e afdeling. Tübingen 1837, 139.

20 Ibidem. Zie voor de complete lijst Bijlage II.

Het is niet bekend waar dit afschrift van de *Excellente Cronijcke* zich thans bevindt. Zeker is, dat het niet is geraadpleegd door Lisa Demets in haar onderzoek naar de thans bekende manuscripten van de *Excellente Cronijcke*.²¹ Van de zeventien door haar onderzochte handschriften is slechts één exemplaar volledig op perkament geschreven en daarvan staat vast dat het niet om ‘onze’ kroniek kan gaan.²² De eerste gedrukte versie van de *Excellente Cronijcke* verscheen in 1531 bij Willem Vorsterman in Antwerpen.

Mehrere Namenlisten des Magistrats von Axel, eine der selben auf Pergament bis 1500 in Verbindung mit einer Chronik.

Het gaat om verschillende lijsten met een opsomming van de namen van magistraten. Eén lijst die gaat tot 1500 en die geschreven is op perkament, is ingebonden met een kroniek. De vage omschrijving ‘kroniek’ laat ruimte voor speculatie: zo zou het om *Jacop de Hont's Cronijcke* kunnen gaan. Naar de mening van Joseph Lenoir is deze echter hoogstwaarschijnlijk niet samengebonden geweest met andere handschriften. In zijn beschrijving van de codex valt hem namelijk op dat het eerste blad van elk van de negen katernen smoezelig is, met de nodige probationes pennae (pennenprobeersels) is beschreven en rafelranden heeft. Lenoir concludeert dan ook dat het manuscript aanvankelijk heeft bestaan uit en in gebruik is geweest met losse katernen.²³ De mogelijkheid die overblijft, is dat het hier gaat om de kroniek van Anthonius Stalin. En het is evenmin uit te sluiten dat het om nóg een andere versie van de *Excellente Cronijcke* gaat of om willekeurig welke kroniek dan ook.

In *Jacop de Hont's Cronijcke* worden door De Hondt veel magistraatsnamen opgevoerd, dus ook de hier genoemde lijsten en de twee hiernavolgende manuscripten over schepenen en keuren kunnen door Stalin en/of Jacob de Hondt ter hand genomen zijn.

*Ein Schöffenbuch mit Miniaturmalereien.
Die alten Diplome.*

21 Lisa Demets, *Onvoltooid verleden. De handschriften van de Excellente Cronijcke van Vlaenderen in de laatmiddeleeuwse Vlaamse steden*. Hilversum 2020, 240-243.

22 Ibidem, 96. Dit handschrift (Brussel KBR II 2312) is namelijk in 1580 aangetroffen in het huis van de heer van Meulebeke.

23 Jozef Lenoir, *Niet-historische gedichten uit Jacop de Hondt's Cronijcke, Beginnende in 't jaer 621 en Eyndigende in 't jaer 1525*. Gent 1961, 2 delen (licentiaat), deel 1, 61.

Een schepenboek met miniaturen! Dat is een uitzonderlijkheid, want miniaturen tref je gewoonlijk niet aan in archivalia en er zullen ongetwijfeld de nodige Axelse wetenswaardigheden in hebben gestaan. De tweede 'titel' betreft een oorkondenboek zoals Warnkönig graag geraadpleegd zou hebben voor zijn studie.

Gegen hundert Jahrregister.

Bijna honderd jaarrekeningen! Iets om jaloers op te zijn, wat zouden we ze graag in onze handen hebben. Deze jaarrekeningen zijn vermoedelijk de stadsrekeningen van Axel, die we nu moeten missen, zeg van ongeveer 1390 tot circa 1490. Vanaf 1492 zijn de stadsrekeningen van Axel (die vanaf 1565 samenvallen met de ambachtsrekeningen) redelijk compleet.

Merkwürdige Ereignisse in Axel.

Tagregister der merkwürdigen Ereignisse in der Stadt und dem Amt von Axel, geschrieben im 16ten Jahrhundert von Johann van Cadsant.

Jacob de Hondt noteert heel wat gebeurtenissen uit de vijftiende eeuw in zijn kroniek en die kan hij wellicht overgenomen hebben uit het eerst genoemde werk, maar de kroniek van zijn voorganger Stalin kan natuurlijk ook de bron geweest zijn. Op zijn beurt kan Stalin overigens ook de beschikking gehad hebben over ditzelfde handschrift. Een niet uit te sluiten mogelijkheid is daarnaast, dat Stalin deze titel heeft meegegeven aan zijn kroniek. Het tweede werk zal niet door Stalin geraadpleegd zijn, gezien de datering, maar er lijkt een traditie te bestaan in Axel om opvallende gebeurtenissen vast te leggen.

Die Reise des Ritters von Ghistelles auf Pergament.

Het betreft hier de reis van Joost van Ghistelle die hij maakte door het Midden-Oosten in de jaren 1481-1485, samen met de pastoor (en rederijker) Jan Quisthout uit Hulst. In *Jacop de Hont's Cronijcke* staat – voor zover nu bekend – niets over deze reis vermeld en het manuscript met dit reisverhaal heeft Jacob de Hondt wellicht ook niet onder ogen gehad. Wel schrijft De Hondt uitgebreid over de begrafenis van Joost van Ghistelle in Axel na diens overlijden op 21 september (St. Mattheusdag) 1516. Een paar maanden later op 19 januari 1517 (St. Pontianusdag), als er gebeden wordt voor de zielenheil van Joost van Ghistelle, is De

Hondt een van de aanwezigen bij de mis.²⁴ Joost van Ghistelle was heer van Axel. De beschreven reis was aanvankelijk bedoeld als een bedevaart naar het Heilige Land, maar werd uiteindelijk uitgebreid naar diverse andere landen in het Midden-Oosten. Van de reis zijn slechts drie handschriften bekend, alle op papier.²⁵ Dit is dus een vierde afschrift, maar op perkament en vermoedelijk zijn er meer afschriften geweest. De eerste versie in druk verscheen pas in 1557 bij Henric van der Keere in Gent.

Tot slot

Er bestonden meer manuscripten over Axel. Zo was er een handschrift over de oprichting van de kerk van Axel. Op de lijst staan verder twee ballingenboeken vermeld: het ene over Axel en het Axeler Ambacht, het andere over de drie overige ambachten, te weten het Boekhouter, het Hulstener en het Asseneder Ambacht. Ook een oude stadskaart van Axel wordt genoemd. En als laatste wil ik wijzen op een missaal met miniaturen en dit zou zo maar in bezit van De Hondt of Stalin geweest kunnen zijn.

Conclusie

Met de kennis die we hebben over wat is overgeleverd van de inhoud van *Jacop de Hont's Cronijcke*, vormt een aantal titels uit de lijst van Warnkönig samen een geschikt corpus om te dienen als basis voor een Vlaamse kroniek, dus zowel voor die van Jacob de Hondt als voor die van Anthonius Stalin. Beiden worden niet bij naam genoemd in de lijst, dus blijft het onduidelijk of hun kronieken deel hebben uitgemaakt van de archivalia die in handen zijn gekomen van de heer Van Hoorebeke. Wie was deze man en wat waren zijn plannen met de archivalia die eeuwen lang bewaard waren gebleven in het archief van Axel?

De amateurhistoricus Jean-François van Hoorebeke (1779-1835)

Zoals eerder aangegeven schrijft Warnkönig dat de gegevens uit de hiervoor besproken lijst afkomstig zijn van de heer Van Hoorebeke die in 1835 overleden is. Het blijkt te gaan om de Gentse apotheker Jean-François van Hoorebeke die in dat jaar op 8 februari te Gent overleed. Waarom was hij geïnteresseerd in al die handschriften en speciaal in die over Axel?

²⁴ De Mul, *De Kroniek van Axel*, 115-117 (*Jacop de Hont's Cronijcke*, folio 206recto-verso).

²⁵ Ambrosius Zeebout, *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele* (ed. R.J.G.A.A. Gaspar). Hilversum 1998, XLVIII-XLIX.

Zijn overlijden in 1835 geeft enkele aanknopingspunten. Hij werd namelijk ver-eerd met een uitgebreide necrologie in de *Gazette van Gend*. Ondanks de smal-le kolommen van de krant ving de necrologie aan met de volgende welluidende tekst:

De ontzachlyke dood, die zoo dikwerf rouw en droefheyd brengt daer waer wey-nig te vooren blydschap, vergenoeging en weelde heerschte, komt thans eenen deftigen en agtbaren ingezetenen dezer stad, die zich in alle de lagen der zamen-leving verdienstlyk had weten te maken en die 'er overal talryke vrienden mogt tellen, schielyk van eene wereld af te rukken, alwaer hy slechts door weldaden vastgekleefd scheen. Den heer JAN FRANCIEN VAN HOOREBEKE gebortig van deze stad, [...]. Eene opstopping heeft hem in de kracht des ouderdoms gisteren nacht uyt het leven gerukt.²⁶

De necrologie bleek een valse start, want door de haast waarmee het artikel ge-schreven was, scheen het bol te staan van 'onvolkomenheden'. Daarom probeerde men dit twee dagen later in een vervolgartikel recht te zetten.²⁷ En alsof dat nog niet genoeg was, werd ook de lijkrede bij de begrafenis volledig afgedrukt.²⁸ Met zoveel aandacht moet je wel belangrijk zijn, maar wat helpt ons verder in de ge-boden informatie over deze zeer gewaardeerde Gentenaar?

Het blijkt dat hij zijn vrije tijd vulde met het bestuderen van de geschiede-nis van Vlaanderen en Gent. Hij werd dan ook gememoreerd als een enthousi-ast amateurhistoricus. Hij was niet alleen een groot verzamelaar van boeken en handschriften, hij heeft zich ook ingespannen om veel manuscripten te trans-criberen. Hij was vooral geïnteresseerd in de genealogieën van de Gentse adel in het algemeen en in de geschiedenis van de familie van Jacob van Artevelde in het bijzonder. Door zijn voortijdig overlijden is hij niet in de gelegenheid geweest om de resultaten van zijn onderzoeken in druk te doen verschijnen. De *Gazette van Gend* heeft het wel over het bezit en het aankopen van manuscripten, maar noemt hierbij geen enkele titel. Dit in tegenstelling tot zijn boekwerken waarvan enkele opvallende titels in de krant genoemd worden, waaronder *De Excellente Chronycke van Vlaenderen*.

26 *Gazette van Gend*, woensdag 11 february 1835, Nr. 3027.

27 *Gazette van Gend*, vrijdag 13 february 1835, Nr. 3028.

28 *Gazette van Gend*, zondag 16 february 1835, Nr. 3029.

Welke boeken zich nog meer in zijn verzameling bevonden, blijkt uit de veilingcatalogus bij de veiling van zijn boekenbezit op 7 december 1835. De handschriften hoorden daar niet bij en in de inleiding van de catalogus staat uitgelegd waarom niet: “M. van Hoorebeke a laissé plusieurs manuscrits et de nombreuses notes; il est à espérer que sa famille conservera religieusement ces documents et qu’ils ne seront pas perdus pour l’histoire.”²⁹ Er is sprake van ettelijke manuscripten en een flinke hoeveelheid aantekeningen. Jan van Hoorebeke had als wens dat zijn familie met eerbied zou waken over deze documenten om te voorkomen dat ze verloren zouden gaan voor de geschiedenis. De volgende vraag is dan ook: wie binnen de familie Van Hoorebeke wierp zich op als de hoeder van de handschriften na zijn overlijden? En nog interessanter is de vraag: welke handschriften bevonden zich in deze collectie?

Auguste-Liévin van Hoorebeke (1786-1860)

Het ligt voor de hand om in de eerste plaats aan de zoon Emile van Hoorebeke te denken. Deze was vrijgezel en had rechten gestudeerd. Zijn publicaties blijken echter uitsluitend over zijn eigen vakgebied te gaan. Nergens is een bewijs gevonden dat hij gebruik heeft gemaakt van het materiaal van zijn vader of dezelfde interesse had in het voorgeslacht en in de geschiedenis van Vlaanderen en Gent. Dat ligt anders voor zijn oom Auguste-Liévin van Hoorebeke, de broer van zijn vader. A.L. van Hoorebeke stond bekend als oudheidkenner en handschriftdeskundige. Dag en nacht was hij bezig met de geschiedenis van zijn Vlaamse voorvaderen. Naast talloze transcripties van zijn hand zijn er ook de zes boekdelen *Grafschriften der stad Gent*. Letterlijk duizenden registers en pakken zijn door zijn handen gegaan. Bij zijn overlijden op 20 april 1860 gingen zijn manuscripten en boeken over in de handen van zijn zoon Gustave van Hoorebeke.³⁰ Hoewel er nog steeds sprake is van een handschriften- en boekencollectie is er niets te vinden, wat gekoppeld kan worden aan de archivalia uit Axel.³¹

²⁹ *Catalogue d'une belle collection de livres, en plusieurs langues et facultés (...), délaissés par Mr Jean François van Hoorebeeke (...) et par Mr J. Bretel (...)*. Gent 1835. Zie de inleidende 'Notice'.

³⁰ C.F.A. Piron, *Algemene Levensbeschryving der Mannen en Vrouwen van België (...)*. Mechelen 1860, 420.

³¹ Wel is er van Auguste-Liévin en zijn zoon Gustave documentatie aanwezig in de Universiteitsbibliotheek van Gent. Het lijkt daarbij vooral te gaan om genealogische documentatie en informatie over de stad Gent. Geraadpleegd op 11 april 2021: <https://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:002383846?i=0&q=A.L.+van+hoorebeke>.

Gustave van Hoorebeke (1825-1907)

De enige zoon van Auguste-Liévin, Gustave van Hoorebeke, was eveneens jurist en publiceerde een tiental geschiedkundige werken waaronder in 1876 een genealogische verhandeling over Vlaamse familienamen. Met deze publicatie trad hij in de voetsporen van zijn oom Jan (Jean-François) van Hoorebeke. Bij de bespreking van de theorie over het ontstaan van de soorten familienamen en het verstrekken van duizenden namen als voorbeeld, laat hij niet na om de bron te vermelden. Daarbij kon hij putten uit een corpus naslagwerken en bronnen die hij voorin in het boek vermeldt.

Er zijn echter ook verwijzingen die van buiten deze verzameling afkomstig zijn. Zo vinden we een aantal keren de omschrijving *copie d'une charte*. Verwijzingen naar de handschriftencollectie in z'n geheel zijn er ook: *Charte de notre collection* en *Nous avons dans notre Collection de Facsimilés anciens...* en tweemaal staat er de toelichting *D'une feuille de parchemin de notre collection*.³² Op een aantal plaatsen is de verwijzing nog preciezer. In dat geval zijn de manuscripten uit de handschriftencollectie voorzien van een volgnummer: 18 (2x), 32, 33 en 49.³³ We kunnen er dus vanuit gaan dat er minstens een vijftigtal handschriften tot de familiecollectie behoorde.

Titels uit de lijst van Warnkönig zijn niet aangetroffen. Wel is er een vermelding van Langhe Jhanne van Cadzant, maar die draagt het jaartal 1279, terwijl de omschrijving in de lijst handelt over Johann van Cadsant uit de zestiende eeuw. Nummer 32 draagt als titel *Chronique* en kan dus van de lijst afkomstig zijn, maar zekerheid ontbreekt.

Toch is er één grote verrassing. Bij de indeling van het ontstaan van familienamen is er ook de groep *ex professo*, de namen waarbij men zijn fantasie gebruikt om te komen tot een 'zinvolle' verklaring van een bepaalde familienaam. Dit soort verhalen moet je overlaten *à ma Mère l'Oie*, oftewel aan Moeder de Gans. Op een goede dag vertelt zij het volgende verhaal aan haar toehoorders. "Er was eens een voorname dame die wilde dat haar zoon soldaat zou worden, opdat hij bekend en beroemd zou worden. Maar hij was nogal bang uitgevallen en doodsbenauwd dat hij door de vijand gedood zou worden, dus hij weigerde in dienst te treden. Hierop werd zijn moeder verschrikkelijk boos en verontwaardigd en schreeuwde tegen hem: *Vilain! Vilain!* die niet durft te strijden naast zijn heer om de eer en

32 Gustave van Hoorebeke, *Etudes sur l'origine des noms patronymiques flamands et sur quelques questions qui se rattachent aux noms*. Brussel, Parijs en Berlijn 1876, 121, 495 en 102, 105.

33 Ibidem, nr. 18: 315 en 373; nr. 32: 372; nr. 33: 314; nr. 49: 388.

de overwinning te behalen.” En hiermee is voortaan de naam van alle heren Vilain afkomstig van deze soldaat. En waar heeft Gustave van Hoorebeke deze anekdote gevonden? Hij geeft de lezer de volgende bron: *JACOB DE HONT'S CRONYCKE, f. 44v, Ms. n° 33 de notre Collection!*³⁴ Hiermee staat dus onomstotelijk vast dat *Jacop de Hont's Cronijcke* met nummer 33 deel uitmaakte van de collectie van de familie Van Hoorebeke. Deze anekdote is niet te vinden in de nog te bespreken publicaties over het handschrift en is dus een welkome aanvulling.

Genealogie van de familie Van Hoorebeke

Over de familie Van Hoorebeke bestaat er een genealogisch overzicht dat het resultaat is van circa 125 jaar verzamelen van gegevens.³⁵ We lezen in deze publicatie dat de eerste aanleg gedaan is door Josse-François van Hoorebeke (1741-1816) (p. 72). We zagen reeds dat Jean-François van Hoorebeke, een zoon van Josse-François, een flink deel van zijn leven wijdde aan historisch onderzoek, maar nooit resultaten publiceerde, wat later wel gebeurde door neef Gustave van Hoorebeke. De familiegenealogie, die grotendeels door de laatste werd samengesteld, zag pas in 1921 het daglicht, veertien jaar na zijn overlijden. De uitgave werd bezorgd door Ladislav van Hoorebeke, die tevens een aanvulling op de tekst maakte. Vreemd is wel dat Ladislav zelf niet voorkomt in de generatiebeschrijvingen, Gustave staat nog wel vermeld (p. 76). Een huwelijksuitnodiging voor de dag van 27 december 1892 door Monsieur et Madame Gustave van Hoorebeke voor de trouwdag van hun zoon Ladislav bewijst dat zij vader en zoon zijn.³⁶

Ook in deze publicatie is gebruik gemaakt van de handschriftencollectie van de familie. Op p. 36 lezen we de verwijzing *Msc. de la bibliothèque de la famille, n° 64*. Nadere gegevens ontbreken, maar 64 is wel het hoogste nummer van de collectie, dat tot nu toe bekend is.

Ladislav van Hoorebeke (1862-1929)

Ladislav van Hoorebeke, advocaat te Gent, wordt in 1914 in het boek van Napoléon de Pauw uit Gent genoemd als de eigenaar van *Jacop de Hont's Cronijcke*.³⁷

³⁴ Ibidem, 314.

³⁵ Ladislav van Hoorebeke, *Mémoire historique et généalogique sur la famille Van Hoorebeke Par Gustave Van Hoorebeke (. . .) suivi d'un fragment généalogique sur la branche aînée (souche des Flandres) par Ladislav Van Hoorebeke*. Gent 1921.

³⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, Huwelijksaankondiging Emma Lados en Ladislav van Hoorebeke.

³⁷ Napoléon de Pauw, *Middelnederlandsche gedichten en fragmenten*, deel 2. Gent 1914, 313.

Ladislav lijkt de handschriftencollectie geërfd te hebben van zijn vader. Hij heeft De Pauw namelijk in de gelegenheid gesteld *Jacop de Hont's Cronijcke* te raadplegen, want De Pauw trakteert zijn lezers op een hoofdstuk 'Verscheidene gedichten' en een hoofdstuk 'Historische gedichten'³⁸ met Latijn en Middelnederlands door elkaar en hij vermeldt daarbij in de kantlijn de folionummers van het handschrift. De Pauw publiceerde twee bloemlezingen, een in 1893 met geestelijke en zedelijke gedichten en een in 1914 met wereldlijke gedichten. Uit de laatste is het volgende fragment van een historisch gedicht uit 1475 afkomstig:³⁹

"Gedurende het beleg van Neuss [Terneuzen], stellen de inwoners van die stad eene tafel met geschenken buiten hare poort, met het opschrift:

Karel van Bourgoengen, edel heere,⁴⁰

Wij scijncken hu met jonsten zeere

Dit present teenen Nieuwenjare,

Nemet in dancke, dats ons begaren;

Wij en begaren niet dan pais ende vrede

Voer ons volc ende onse stede.

Wij hopen, wij en hebben hu niet mesdaen,

Wilt ons doch in graciën ontfaen etc, etc.

Bij 'Verscheidene gedichten' ontbreekt het niet aan oubollige wijsheden:

Een vierken sonder roock,

Ende een bierken sonder coop,

Ende een quaat wijf sonder scelden,

Dese drie so vint men selden.

en:

So wie vervult es in sijn maghe,

Ende al wil segghen dat hij weet,

38 Ibidem, respectievelijk, 319, 576.

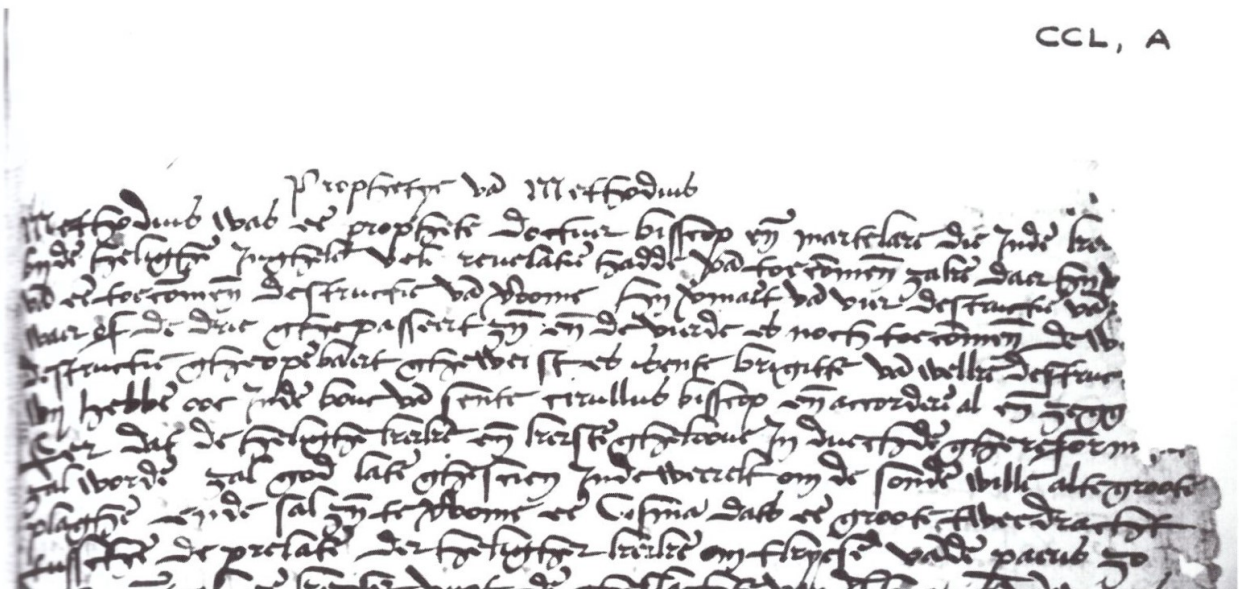
39 Ibidem, 406 (*Jacop de Hont's Cronijcke*, folio 140recto).

40 Karel de Stoute, hij regeerde van 1467-1477. 'Met jonsten zeere', in de volgende regel, betekent: met grote genegenheid.

Het ware veel beter dat men hem gave
Een cruydeken, dat men swijghen heet.⁴¹

Enkele jaren eerder, op 3 augustus 1911 wordt *Jacop de Hont's Cronijcke* ook bekeken door Willem de Vreese. Deze hoogleraar maakt een beschrijving van het manuscript ten behoeve van wat zijn levenswerk zal blijken, een overzicht van alle Nederlandse handschriften uit de Middeleeuwen, de zogeheten *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* (BNM). Zijn observatie bevat enige zorgelijke notities over het handschrift. Zo meldt hij dat de zij- en onderkanten geleden hebben onder de tand des tijds, terwijl het laatste derde deel van het handschrift bij de hoeken aan de onderkant afgevreten lijkt te zijn door muizen.⁴² Andere Nederlandse handschriften uit het bezit van de familie Van Hoorebeke zijn niet aangetroffen in de BNM, dus òf De Vreese heeft geen weet gehad van die handschriften òf de collectie als zodanig bestond niet meer.

In 1920 is het Leonard Willems die zich buigt over Jacob de Hondt en de presentatie van diens gedichten door Napoléon de Pauw. Daartoe krijgt ook hij *Jacop de Hont's Cronijcke* ter inzage van Ladislav van Hoorebeke.⁴³ De Pauw krijgt er – terecht overigens – flink van langs: zijn transcripties zijn niet correct, de

Folio 250 A met vraat en rafelrand en het handschrift van Jacob de Hondt.

⁴¹ Napoléon de Pauw, *gedichten en fragmenten*, 332, gedicht XVIII en 333, gedicht XIX (*Jacop de Hont's Cronijcke*, 93a verso).

⁴² *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* (BNM): Hoorebeke, Van (Gent), hss./varia, BNM 859.

⁴³ Willems, *De Axelsche Rederijergilde van Sinte-Barbara*, 12.

interpunctie wordt onjuist aangebracht en de indeling van de gedichten wordt naar eigen inzicht gewijzigd. Willems maakt in zijn brochure zelf ook een kapitale fout door Jacob de Hondt neer te zetten als rederijker en wel als de deken van het rederijkersgilde van St. Barbara. Iets waar hij geen afdoend bewijs voor geeft en waarvoor tot op heden ook geen bewijs gevonden is. Er heeft zelfs nooit een rederijkersgilde van die naam bestaan in Axel. De belangrijkste kamer was Sint Ontcommere en verder zijn er enkele vermeldingen van een rederijkersgilde Het Sacrament.⁴⁴ Overigens heeft Willems, evenals De Pauw trouwens, geen goed woord over voor het niveau van de gedichten van Jacob de Hondt.

Antoine van Hoorebeke (1898-1945)

Eenmaal aan den volke bekend, trekt het handschrift meer geïnteresseerde gegadigden aan. In 1939 is dat A. de Mul die vooral interesse toont voor alles wat er over de stad Axel te vinden is in *Jacop de Hont's Cronijcke*. Het handschrift is dan in het bezit van de zoon van Ladislas, Antoine van Hoorebeke. Ook deze werkte mee om bestudering van het manuscript mogelijk te maken. Antoine was gemeenteraadslid van Gent. In de oorlog werd hij als Belgisch officier gevangen gezet en overleed hij in 1945 in een concentratiekamp. De Mul streeft ernaar om alles wat hij over Axel kan vinden in *Jacop de Hont's Cronijcke* bij elkaar te schrijven, zowel de Middelnederlandse teksten als de Latijnse, die hij achterin vertaald weergeeft. Het geheel wordt afgesloten met toelichtende aantekeningen en een overzicht van de inhoud. Wat Jacob de Hondt schrijft over Axel is bijzonder. Er is niet alleen aandacht voor bestuurlijke en kerkelijke zaken, maar ook voor oorlogsomstandigheden, ziektes, de graanoogst of het weer. En daar tussendoor schrijft De Hondt gedichten. Af en toe doen zijn notities denken aan een dagboek. Uit de gedeeltes die ons bekend zijn, valt niet op te maken of hij gebruik heeft gemaakt van de handschriften uit en over Axel, die genoemd worden in de lijst van Warnkönig. Niettemin kunnen we blij zijn met de publicatie van De Mul, want dankzij hem is er waardevolle informatie over Axel bewaard gebleven.

Julienne Cremers (1898-1988)

De laatste die zich heeft bezig gehouden met onderzoek naar *Jacop de Hont's Cronijcke* is Jozef Lenoir uit Tielt. Hij gebruikte het handschrift in 1960-1961 voor het

⁴⁴ <https://rederijkerszeeland.wordpress.com/zeeuws-vlaanderen/axel/>, geraadpleegd op 1 mei 2021.

schrijven van een thesis, waarbij zijn aandacht vooral uitging naar de niet-historische gedichten. Nu was het Julienne van Hoorebeke-Cremers, de weduwe van Antoine van Hoorebeke, die bereid was om het manuscript ter beschikking te stellen. Lenoir heeft zich niet beperkt tot het uitwerken van die niet-historische gedichten, maar ook uitgebreid aandacht geschonken aan de materiële beschrijving van het handschrift. Uiteindelijk leverde hij een proefschrift in twee delen.

Jozef Lenoir († 1995)

In het eerste deel werkt hij de volgende hoofdlijnen uit. Bij gebrek aan gegevens over het leven van Jacob de Hondt benadert hij diens gedichten als spiegel van zijn persoonlijkheid. Een gevaarlijk avontuur, aangezien je niet zeker weet of Jacob de Hondt ze zelf heeft geschreven dan wel ontleend aan Anthonius Stalin of anderen. We moeten afgaan op wat hijzelf erover zegt. Vervolgens beschrijft Lenoir de codex met aandacht voor de opbouw van het manuscript en voor de toestand van de afzonderlijke katernen. Er is ook een uitgebreide uiteenzetting over de gebruikte taal en spelling. In deel twee behandelt hij de niet-historische, d.w.z. de meer persoonlijke, gedichten van Jacob de Hondt.

Ook is er veel aandacht voor de talloze onvolkomenheden in de publicatie van Napoléon de Pauw. Bijzondere belangstelling toont Lenoir voor de legio ingelaste folia, waarvan hij vreesde dat deze door de slecht gebonden band gemakkelijk los zouden kunnen raken en daardoor op enig moment konden verdwijnen. De watermerken in het manuscript ontsnappen evenmin aan zijn aandacht. En ongeacht wat er allemaal te vinden is aan soorten teksten in het handschrift, de rode draad voor Jacob de Hondt is en blijft de beschrijving van de geschiedenis van de graven van Vlaanderen (*Jacop de Hont's Cronijcke*, folio 1r).

Net als de eerder genoemde De Vreese heeft ook Lenoir het over gerafelde en aangevreten folia. Katern 1 is door het gebruik losgescheurd, waardoor er bindtouwten zichtbaar zijn. Het valt hem op dat vooral de eerste en de laatste folia van de katernen bruin en vetzig zijn en vol vlekken en gaten zitten. Ook staan ze vol met pennenprobeersels ('probationes pennae'). Lenoir spreekt dan ook het vermoeden uit dat het manuscript lange tijd gebuikt is in de vorm van losse katernen.⁴⁵ De vraag die dan onmiddellijk oprijst, is: door wie dan? Het huidige titelblad lijkt rond 1830 te zijn aangebracht door Jean-François van Hoorebeke. Onzeker is of hij het manuscript ook heeft laten inbinden of dat hij het ingebon-

⁴⁵ Lenoir, *Niet-historische gedichten*, dl. 1, 61.

den verkregen heeft. Van gebruik van dit handschrift in vroeger eeuwen is geen spoor aangetroffen, niet in archivalia en niet in publicaties.

Verder constateert Lenoir de aanwezigheid van afwisselende bladspiegels en het ontbreken van vaste marges. De ingevoegde folia zijn willekeurig van afmetingen en de tekst kent talloze correcties, wat de opvatting rechtvaardigt dat er geen sprake is van kopieerwerk, maar dat we te maken hebben met een authentiek handschrift. Behoudens die correcties en notities van de bezitters is het gehele manuscript geschreven door één en dezelfde hand.⁴⁶ En het ligt voor de hand om ervan uit te gaan dat dat het handschrift van Jacob de Hondt is.

Belang

Afgezien van de historische waarde van het handschrift voor de geschiedenis van Vlaanderen en voor de lokale geschiedenis van Axel, is dit handschrift ook van belang binnen het geheel der manuscripten van de Nederlanden; vandaar de registratie in de eerder genoemde *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*. Maar er zijn meer terreinen aan te wijzen, die baat hebben bij de inhoud van *Jacop de Hont's Cronijcke*.

Een ervan is het gebied van de artes-literatuur, een genre binnen de historische letterkunde, waarbij kennisoverdracht van belang is; er is daarbij sprake van praktische teksten die tevens informatief zijn, terwijl het creatieve aspect van minder belang is. Van de artes-literatuur uit de Nederlanden is een register aangelegd, het zogenaamde *Repertorium van de Middelnederlandse Artes-literatuur*. Ook *Jacop de Hont's Cronijcke* bevat elementen die onder deze noemer vallen.⁴⁷ Zo noemt het *Repertorium* de twee volgende voorbeelden, twee berijmde teksten betreffende de dieetleer en gezondheidsregels (ook toen hield men zich al bezig met wat gezond en wat minder gezond was):

folio 222recto:⁴⁸

Gheen beter heten dan tarwenbroot

Want ten hevet gheen genoot,

Gheen beter toespise dan werenvleesch¹

Ende dat wel bereet na zijnen heesch,²

¹ schapenvlees

² wens

46 Ibidem, 78.

47 R. Jansen-Sieben, *Repertorium van de Middelnederlandse Artes-literatuur*. Utrecht 1989, nr. P360.

48 De Pauw, *Middelnederlandsche gedichten*, 359.

Gheen beter visch huuter reviere
 Dan goede snouken, al zijn ze diere,
 Gheen beter zeevisch, verstaet die dinc,
 Zo en es in zee dan den edelen witinc,
 Daerom heet hij *gemma maris*,
 Omdat hij spieghel van der zee is;
 Gheen beter dranc daerop dan Rijschen wijn,
 Die verblijet herte ende zin, verstaet den fijn,³
 Gheen beter vier dan van heecken houte,
 Dats natuerlicste zonder foute;
 Gheen beter goud dan noblen fijn,
 Die alomme willecommen zijn;
 Die van desen zevenen es wel te voren,
 Mach zegghen: "Te goeder tijt ben ik gheboren",
 Updat hij daermede Gode dient.
 Ende den armen zij goet vriendt.
 Omdat ic niet ledich en zoude wesen
 Zo heb ic dit ghedicht ende ghescreven.

³ begrijp dit dan tot slot

folio 242recto:⁴⁹

Couden visch ende heet vleesch
 Sal men heten, dats zijnen heesch;
 Bovenal palinc cout,
 Dats ghesonde menichfout.
 Anders ghegheten, verstaet den sin,
 So brincti vele ziecten in;
 Up palinck ghegheten suvel of melc
 Dat maect lazarie, die seere quelt.
 CANIS dictavit.

[Jacob] de hond dichtte [dit].

Het boeiende van *Jacop de Hont's Cronijcke* is dat hij vol staat met gedichtjes, verhaaltjes en anekdotes zoals bijvoorbeeld die over het ontstaan van de familienaam Vilain. Daarvan zal De Hondt er ongetwijfeld meer opgeschreven hebben. Hij geeft aan veel van die verhalen zelf gehoord te hebben, zoals een verhaal in het

⁴⁹ Ibidem, 374.

Latijn over drie papegaaien, dat naar de mening van Leonard Willems gepresenteerd wordt in een verminkte versie. Ditzelfde verhaal vinden we terug als gedicht in het Hulthemse handschrift.⁵⁰ Een groot aantal gedichten wisselt elke versregel van taal: van Middelnederlands naar Latijn, waarbij de Middelnederlandse regels op elkaar rijmen evenals de Latijnse versregels. Een analyse van alle verhalen en gedichten kan een licht werpen op de bronnen die Jacob de Hondt tot zijn beschikking had. Willems suggereert hierbij namen als die van Boëthius en Anthonis de Roovere. Met de laatste betreden we het terrein van de rederijkers. En hoewel er geen enkel bewijs is aangetroffen dat De Hondt rederijker was, getuigt zijn werk wel van een rederijkersaanpak. Ook daarvoor is een grondige analyse nodig, maar een analyse zonder de complete tekst van het manuscript te kennen, gaat niet lukken.

Daarnaast is het gehele werk doorspekt met 'humor', dat wil zeggen middeleeuwse humor, humor die ons nogal eens flauw aandoet, bijv.

folio 239a verso:⁵¹

Ic sach eens te Brugghe in een dockespel*	* zie de bespreking hieronder
Twee scimminckelen ¹ dobbelen dat wettic wel	¹ apen
Al waren zij scimminckelen zij en waren niet dwaes	
Zij kenden wel quater troye voer sincke haes ²	² kaartspel
Doen gheuielt alsoo mij dochte	
Datse om haer kanse vochten	
Zij hadden knijuen ³ op haren rug ghegort	³ messen
Daer gaefsi malcanderen menighen hort ⁴	⁴ stoot
So dat die eene sceen wesen doot	
Maear zij en hadde vanden liue gheenen noot ⁵	⁵ zij was niet werkelijk in levensgevaar

50 Willems, *De Axelsche Rederijkersgilde van Sinte-Barbara*, 1920. Op pp. 19-22 bespreekt hij de bronnen van De Hondt en die van de drie papegaaien in het bijzonder. Het Hulthemse handschrift is te raadplegen in KB Brussel, 15.589-623, nr. 93, f. 77verso: *Dits een exempel vrayen betekent bi III papengayen* en is afgedrukt in: Herman Brinkman en Janny Schenkel (ed.), *Het handschrift-Van Hulthem*. Hilversum 1999, 453-455. Behoudens de enkele regels bij Willems is het gedicht van de drie papegaaien in de versie van De Hondt verder niet bekend.

51 Lenoir, *Niet-historische gedichten*, dl. 2, 126; De Pauw, *Middelnederlandsche gedichten*, 369-370 en Herman Brinkman, 'Spelen om den brode. Het vroegste beroepstoneel in de Nederlanden.' In: *Literatuur* 17 (2000), 102. De woordverklaringen zijn overgenomen uit laatstgenoemde bron.

Dit gaf mij wonder harde zeere
 Datmen alzo mochte beesten leeren

Ic sach een paert, zij hu becant
 Dat ouer een tafele doer eenen houp spranck
 Die twee starke mannen te samen hilden
 Het sprancker duere alzo dicke⁶ alst wilde ⁶ vaak
 Daer na ghinckt op eenen solder⁷ ten steegher⁸ vppe, ⁷ plankier ⁸ ladder
 Ende quam weder neder al zonder gluppen⁹ ⁹ uitglijden

De eerste strofe gaat over twee apen die tijdens een potje kaarten elkaar naar het leven staan en in de tweede zien we een beschrijving van gedresseerde paarden die vreemde capriolen uithalen. En dit zou ook nog hoogstpersoonlijk door De Hondt in Brugge zijn waargenomen: Ic sach eens te Brugghe in een dockespel etc. Heeft hij dit spel echt gezien of is dit de gebruikelijke Middeleeuwse locus communis (gemeenplaats) ten bewijze dat deze gebeurtenissen echt hebben plaatsgevonden? Hoe moeten wij ons de geschetste situatie in de werkelijkheid dan voorstellen?

Het beschrevene is een zogenaamd dockespel. Het *Middelnederlandse Woordenboek* (MNW) geeft als betekenis *poppenspel*, *poppenkast*, *marionettenspel*, maar voegt er direct aan toe dat er voor deze betekenis in het Middelnederlands nog geen voorbeelden gevonden zijn. Wel worden er nog twee vindplaatsen gegeven, beide uit grafelijke rekeningen van de veertiende eeuw:

Item Tordrecht, daer men een doekenspul speelde, dat mijn here was gaen sien, voir minen here ende voir sijn ghesinde, 18 s. 6 d (1363-1364);⁵²

Item bi denselven noch geg[euen], enen man die een dockespil voir mijnen here up siin camer upgeslagen [opgehangen] hadde, 5 Gelr. Gulden (13 mei 1395).⁵³

Zou bij Jacob de Hondt nog sprake kunnen zijn van een poppenspel, bij een opgehangen doek ligt dat niet direct voor de hand. Dit wijst meer in de richting van een schimmenspel, zoals we dat kennen bij het wajangspel. Het humoristische optreden in Brugge wordt bij deze keuze een stuk geloofwaardiger. De schimmen

52 W.J.A. Jonckbloet, *Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst*, deel 3. Amsterdam 1854, 631.

53 Ibidem, 610.

waarmee bij het wajangspel schaduwen zichtbaar worden gemaakt, zijn wajangpoppen. En zo belanden we uiteindelijk toch nog bij de betekenis van poppen, in het midden latend of er gebruik werd gemaakt van driedimensionale poppen en/of platte poppen die men achter een neergelaten doek presenteerde.

We zien hier dus een min of meer grappige weergave van waarschijnlijk een letterlijk bijgewoonde circusachtige voorstelling. Ook toont deze korte beschouwing over het dockespel het belang van dit handschrift, want het levert met dit soort teksten een bijdrage aan de uitleg van begrippen die wij niet meer kennen en inkijkjes in het leven van alledag in die dagen.

Conclusie

Een opvallende rol in de geschiedenis van de besproken handschriften is weggelegd voor de familie Van Hoorebeke uit Gent. Zij waren in de negentiende eeuw in het bezit van een ruime collectie handschriften en het ligt voor de hand om aan te nemen dat de handschriften op de lijst van Warnkönig daarin waren opgenomen. Hoe omvangrijk de collectie was, valt niet vast te stellen; zoals we hebben kunnen zien, is het zeker dat de omvang uit ten minste 64 handschriften bestond. Het is ook zeker dat de collectie herhaaldelijk werd doorgegeven aan een volgende generatie, Ladislas van Hoorebeke verwijst er nog naar in 1921. Niet zeker is echter of de collectie dan nog compleet is of dat er verdelingen hebben plaatsgevonden binnen de familie dan wel dat er manuscripten van de hand zijn gedaan. Hoe het de collectie uiteindelijk is vergaan en of zij heden ten dage nog bestaat, is onbekend. Een laatste 'teken van leven' geldt *Jacop de Hont's Cronijcke*, nummer 33 uit de verzameling, in 1960 (al weer ruim zestig jaar geleden!) onderwerp van onderzoek ten behoeve van een dissertatie.

De hele geschiedenis overziend zitten we uiteindelijk met een vreemd resultaat. De opzet was onder andere om te schrijven over de verdwenen waardevolle middeleeuwse naslagwerken die ooit in het bezit waren van het archief te Axel. Daarin zijn we niet geslaagd: er is van de lijst van Warnkönig van geen enkel werk een herkenbaar spoor aangetroffen in tegenstelling tot dat ene werk dat niet met naam en toenaam vermeld stond op die lijst, *Jacop de Hont's Cronijcke*, die in feite een kroniek van Vlaanderen is. Een handschrift waarvan de waarde zeker niet gelegen is in zijn fraaiheid, een handschrift ook dat in de loop der tijd met enige regelmaat, zij het soms met intervallen van tientallen jaren en om uiteenlopende redenen, de schijnwerpers op zich gericht kreeg. De mensen die de moeite hebben genomen om, elk vanuit hun eigen gezichtspunt, delen van dit manuscript

wereldkundig te maken, zijn er in ieder geval in geslaagd om tezamen met hun bevindingen duidelijk te maken dat we hier met een uitzonderlijk en uniek manuscript te maken hebben.

Hoe moeten we nu, 500 jaar later, naar Jacob de Hondt kijken? Dat kan niet anders zijn als naar een persoon met bijzondere kwaliteiten. Een 'eenvoudige' kapelaan in een stadje als Axel, die de geschiedenis van de regio Vlaanderen opschrijft, maar evenzeer aandacht heeft voor de lokale historie en alledaagse gebeurtenissen in en rond Axel: een heemkundige *avant la lettre*. De toegepaste talen zijn afwisselend Latijn en Middelnederlands/Vlaams, en een flink deel van zijn teksten is op rijm gezet. Het is een historisch, letterkundig en taalkundig naslagwerk met elementen van een egodocument uit het begin van de zestiende eeuw. Daarnaast was de man voor de stad Axel belangrijk vanwege zijn muzikale kennis en kwaliteiten.

Besluit

Twee zaken verdienen de aandacht: enerzijds de (voormalige) collectie handschriften van de familie Van Hoorebeke en anderzijds *Jacop de Hont's Cronijcke*. Of een reconstructie van de collectie ooit zal slagen, is nog maar de vraag. In de 19^e eeuw had men een grote voorliefde voor lijstjes, dus er zal waarschijnlijk een lijst met titels van de handschriftencollectie bestaan hebben. Een beginpunt voor het onderzoek hiernaar zou de Universiteitsbibliotheek van Gent kunnen zijn. Daarin zijn van de hier besproken leden der familie mappen voorhanden met losse documenten met eigentijdse informatie. Of de collectie heden ten dage geheel of gedeeltelijk nog bestaat, is niet bekend. Resultaten van een dergelijke speurtocht leveren mogelijk ook duidelijkheid over de verdwenen schatten van Axel.

Ook *Jacop de Hont's Cronijcke* behoeft een zoektocht met als belangrijkste doel de verblijfplaats van het handschrift te traceren. Er zijn al de nodige oproepen geplaatst en naamgenoten benaderd, tot nu toe zonder resultaat. Tips dienaangaande zijn van harte welkom. Het reeds eerder gepubliceerde materiaal kan alvast bij elkaar geplaatst worden in de volgorde van het handschrift. Naast de historische en niet-historische gedichten en de informatie over Axel is er ook nog een twintigtal reproducties overgeleverd. Alles bij elkaar genomen zal een bewerking zonder het originele manuscript erbij een puzzel zijn, maar het zal de moeite waard zijn om de verspreide informatie bij elkaar te brengen en aldus recht te doen aan de wens van Jean-François van Hoorebeke om deze kennis te behouden voor de toekomst.

Al met al blijft tenslotte de hoop aanwezig dat de besproken schatten inderdaad slechts verdwenen zijn en niet verloren, dat ze op een goede dag alsnog gevonden en openbaar gemaakt zullen worden . . .

Bronnen

- Leiden, Universiteitsbibliotheek, *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* (BNM), Hoorebeke, Van (Gent), hss./varia, BNM 859.
Gazette van Gend, nr. 3027 (11-02-1835); nr. 3028 (13-02-1835); nr. 3029 (16-02-1835).
 UB Gent, Huwelijksaankondiging Emma Lados en Ladislav van Hoorebeke.
 Zeeuws Archief, Stadsarchief Axel:
 603 J 126 b, Stadsrekeningen 1502-1512: 03 1505-1506, f. 28v.
 Ibidem: 07 1509-1510, f. 20v.
 604 J 127, Stadsrekeningen 1513-1529; 04 1515-1516, ff. 17rv, 18r, 20rv.
 605 J 128, Stadsrekeningen 1531-1537; 02 1532-1533, f. 32v.

Literatuur

- Brinkman, Herman en Schenkel, Janny (ed.), *Het handschrift-Van Hulthem*. Hilversum 1999.
 Brinkman, Herman, 'Spelen om den brode. Het vroegste beroepstoneel in de Nederlanden'. In: *Literatuur* 17 (2000), 98-106.
 Brom, Gisbert, 'Naamlijst der priesters, die in het bisdom Utrecht gewijd zijn van 1505 tot 1518. In: *Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, jrg. 23 (1896), 386-469 en 24 (1897), 1-85.
Catalogue d'une belle collection de livres, en plusieurs langues et facultés (. . .), delaisés par Mr Jean François van Hoorebeeke (. . .) et par Mr J. Bretel (. . .). Gent 1835.
 Demets, Lisa, *Onvoltooid verleden. De handschriften van de Excellente Cronijcke van Vlaenderen in de laatmiddeleeuwse Vlaamse steden*. Hilversum 2020.
 Hoorebeke, Gustave van, *Etudes sur l'origine des noms patronymiques flamands et sur quelques questions qui se rattachent aux noms*. Brussel, Parijs en Berlijn 1876.
 Hoorebeke, Ladislav van, *Mémoire historique et généalogique sur la famille Van Hoorebeke Par Gustave Van Hoorebeke (. . .) suivi d'un fragment généalogique sur la branche aînée (souche des Flandres) par Ladislav Van Hoorebeke*. Gent 1921.
 Jansen-Sieben, R., *Repertorium van de Middelnederlandse Artes-literatuur*. Utrecht 1989, nr. P360.
 Jonckbloet, W.J.A., *Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst*, deel 3. Amsterdam 1854.
 Lenoir, Jozef, *Niet-historische gedichten uit Jacop de Hondt's Cronycke, Beginnende in 't jaer 621 en Eyndigende in 't jaer 1525*. Gent 1961, 2 delen (onuitgegeven licentiaat).
 Molhuysen, P.C. en Blok P.J. (red), *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel 6. Leiden 1924.
 Mul, A. de, 'Kroniek van Axel en omgeving tot 1525 in uittreksels uit een handschrift van

- Jacob de Hont. Met een inleiding en aantekeningen uitgegeven door A. de Mul en met een vertaling der Latijnsche fragmenten door B.A.Th.M. Truffino.' In: *Jaarboek Oudheidkundige Kring 'De Vier Ambachten'*, 1939-1940, 33-244. Ook verschenen als separate uitgave.
- Pauw, Napoléon de, *Middelnederlandsche gedichten en fragmenten*. Gent 1893-1914.
- Piron, C.F.A., *Algemene Levensbeschrijving der Mannen en Vrouwen van België (...)*. Mechelen 1860.
- Willems, Leonard, *De Axelsche Rederijdersgilde van Sinte-Barbara en haar Deken Jacob de Hondt (1487-1529)*. Gent 1920.
- Warnkönig, Leopold August, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305*, deel 2, 2^e afdeling. Tübingen 1837.
- Zeebout, Ambrosius, *Tvoyage van Mher Joos van Ghistele*, ed. R.J.G.A.A. Gaspar. Hilversum 1998.

Bijlage I

A: Bronnen van *Jacop de Hont's Cronijcke*

Jacop de Hont's Cronijcke, Beginnende in 't jaer 621, en Eyndigende in 't jaer 1525.

Het handschrift is vermoedelijk geschreven tussen 1510-1525. Grote delen van het manuscript zijn ongepubliceerd gebleven. Van 1835-1961 maakt het deel uit van de handschriftencollectie van de familie Van Hoorebeke. Sinds 1961 is de verblijfplaats onbekend.

Gustave van Hoorebeke, *Etudes sur l'origine des noms patronymiques flamands et sur quelques questions qui se rattachent aux noms*. Brussel, Parijs en Berlijn 1876, 314.

De auteur beschrijft alleen een anekdote over het ontstaan van de familienaam Vilain.

Pauw, Napoléon de, *Middelnederlandsche gedichten en fragmenten*. Gent 1914, II, 313-421. Wereldlijke gedichten.

Deel I uit 1893 bevat een bloemlezing van geestelijke en zedelijke gedichten. Pauw heeft de naam onzorgvuldig te transcriberen en naar eigen inzicht teksten en leestekens aan te passen.

Geciteerd door: R. Jansen-Sieben, *Repertorium van de Middelnederlandse Artes-literatuur*. Utrecht 1989, nr. P360.

Geciteerd door Herman Brinkman, 'Spelen om den brode. Het vroegste beroepstoneel in de Nederlanden.' In: *Literatuur* 17 (2000), 102.

Geciteerd in tijdschrift Biekorf: jrg. 57 (1956), 325; jrg. 67 (1966), 144, 328, 359 en 419; jrg. 68 (1967), 401; jrg. 69 (1968), 104 en 401.

Willems, Leonard, *De Axelsche Rederijdersgilde van Sinte-Barbara en haar Deken Jacob de Hondt (1487-1529)*. Gent 1920.

Mul, A. de, 'Kroniek van Axel en omgeving tot 1525 in uittreksels uit een handschrift van Jacob de Hont. Met een inleiding en aantekeningen uitgegeven door A. de Mul en met een vertaling der Latijnsche fragmenten door B.A.Th.M. Truffino.' In: *Jaarboek Oudheidkundige*

Kring 'De Vier Ambachten', 1939-1940, 33-244.

Bekend als *De Kroniek van Axel*, omdat De Mul alleen gegevens over Axel uit het manuscript publiceerde. Ook verschenen als separate uitgave. Bevat veel informatie over het toenmalige Axel.

Geciteerd in tijdschrift Biekorf: jrg. 67 (1966), 114 en 117; jrg 72 (1971) 126 en 128.

B: Onderzoekers van *Jacop de Hont's Cronijcke*

Vreese, Willem de, *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* (BNM): Hoorebeke, Van (Gent), hss./varia, BNM 859 (1911).

Lenoir, Jozef, *Niet-historische gedichten uit Jacop de Hondt's Cronycke, Beginnende in 't jaer 621 en Eyndigende in 't jaer 1525*. Gent 1961, 2 delen (licentiaat). De auteur bespreekt naast de gedichten uitgebreid de codex en de samenstelling van het manuscript. De verhandeling bevat een twintigtal reproducties uit het handschrift.

Bijlage II

De lijst Warnkönig, 139:

Handschriften in het archief van Axel *seine Geschichte betreffende:*

Eine Chronik von Flandern aus dem fünfzehnten Jahrhundert in flamändischer Sprache, geschrieben auf Pergament.

Tagregister der merkwürdigen Ereignisse in der Stadt und dem Amt von Axel, geschrieben im 16ten Jahrhundert von Johann van Cadsant.

Mehrere Namenlisten des Magistrats von Axel, eine der selben auf Pergament bis 1500 in Verbindung mit einer Chronik.

Merkwürdige Ereignisse in Axel.

Erzählung der Stiftung der Kirche von Axel.

Resolutionen der Schöffen von Axel.

Ballynkboek van Axel, d. h. Buch der Verbannten aus Axel, Stadt und Amt.

Ballynkboek der drei übrigen Aemter.

Darstellung der Unruhen Flanderns unter Kaiser Maximilian.

Documente über die Polder und Wateringhen des dortigen Landes.

Documente über Sas van Gent.

Ein alter Plan der Stadt Axel.

Gegen hundert Jahrregister.

Ein Placaetboek.

Die alten Diplome.

Geschichte der Kriege in Seeland, auf Pergament.

Ein Missale met Miniaturen.

Ein Schöffenbuch mit Miniaturmalereien.

Die Reise des Ritters von Ghistelles auf Pergament.

Leben des Kaisers Carl auf Pergament.

Darstellung der Schlacht von Courtrai.